

ПРОЕКТУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

У статті розглянуто проблему проектування альтернативних моделей професійної підготовки майбутніх психологів. Охарактеризовано альтернативні моделі професійної підготовки: психологічний супровід індивідуальних освітніх траєкторій студентів і проектування професійного образу майбутнього. Визначено психологічний супровід індивідуальних освітніх траєкторій як усвідомлений і відповідальний вибір майбутнім психологом власного маршруту професійного зростання відповідно до наявних у нього ресурсів зовнішніх (освітніх організацій) і внутрішніх (особистісного потенціалу, цінностей, установок і смислів життєдіяльності).

Ключові слова: майбутні психологи, професійна підготовка, альтернативні моделі професійної підготовки, індивідуальні освітні траєкторії, проектування професійного майбутнього.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження проблеми підготовки майбутніх фахівців зумовлена сучасними соціальними і економічними реаліями. Динамічність змін, що відбуваються, нові стратегічні орієнтири в розвитку економіки, політики, соціокультурній сфері, а також інформатизація суспільства кардинально змінили вимоги до випускників вишів. Виникла потреба в соціально та професійно активній особистості, яка володіє високою компетентністю, мобільністю, самостійністю, вмінням постійно вдосконалювати свої навички, реалізовуватися і підтримувати подальше зростання. Вимоги до професійної підготовки в сучасному світі такі, що для успішного здійснення професійної діяльності аж ніяк недостатньо оволодіння знаннями, вміннями і навичками. Як пише І.А. Зимня, «знання, вміння, навички – парадигма результату освіти – включає теоретичне обґрунтування, визначення номенклатури, ієрархії знань, умінь і навичок, способів їх формування, контролю й оцінки» [5, с. 34]. Такий підхід до освіти не гарантує підготовки мобільного професіонала, здатного відразу включитися в професійну діяльність і виконувати її відповідно до запитів у сучасній суспільно-економічній ситуації. Як пише Н.Н. Нечаєв, «якщо метою спеціально організованого освітнього процесу стає задоволення освітніх запитів і потреб особистості в реалізації її індивідуальної траєкторії розвитку через освіту, то це означає відповідну зміну і його змісту, і форм, і методів його організації» [9, с. 5]. Очевидно, суть професійної підготовки майбутніх психологів не може бути зведена до «трансляції інформації викладачем» [6].

Особливий інтерес до питань побудови професійної освіти зумовлений і переходом на дворівневу систему підготовки фахівців, що означає реструктуризацію всієї системи в цілому. Слід

відзначити появу все нових і нових спеціальностей, ускладнення і диференціацію видів професійної діяльності, а також максимальну ступінь невизначеності умов професійної діяльності взагалі. Ринок психологічних послуг у нашій країні перебуває на стадії формування. Незважаючи на усвідомлення необхідності підготовки фахівців психологічного профілю і на масовий характер вишівської підготовки за цим фахом, не було досягнуто повного розуміння професійних вимог і запитів суспільства. Це призводить до використання традиційних методів навчання, які не здатні привести процес професійної підготовки до успішного завершення, тобто до формування мобільного, компетентного, автономного суб'єкта професійної діяльності. Важливого значення нині набуває нова форма організації освітнього процесу – проектна діяльність [11]. Тому актуальною стає проблема проектування альтернативних моделей професійної підготовки майбутніх фахівців як відповідь на вимоги часу.

Теоретико-методологічним підґрунтям розбудови суб'єктно-орієнтованої професійної підготовки психологів на сучасному етапі виступають фундаментальні концепції й оригінальні технології, розроблені в працях дослідників (Д. Богоявленська, О. Бондаренко, В. Панок, Є. Пряжнікова, Н. Пряжніков, Л. Уманець, Н. Чепелева та ін.).

Методологічні основи організації практично-орієнтованого навчання розроблені й описані Ю.М. Швалбом. Особливості створення психологічних проектів обґрунтовані В.Л. Глазичевим, П.Г. Щедровицьким. Незважаючи на розробленість проблеми професійної підготовки та проектування в наукових дослідженнях, проектування альтернативних моделей професійної підготовки майбутніх фахівців залишається поза увагою дослідників.

Мета статті – проаналізувати можливості застосування технології проектування альтернативних моделей професійної підготовки майбутніх психологів у вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку вищої освіти система професійної підготовки майбутнього психолога заснована на ідеях компетентнісно-орієнтованої освіти. Як пише Р.С. Самарська, «ідея компетентнісно-орієнтованої освіти – одна з відповідей системи освіти на соціальне замовлення» [10]. Очевидно, що розробка системи ключових компетенцій випускника вишу не є специфічним завданням вітчизняної системи освіти. Цей підхід можна вважати досягненням системи освіти в світі в цілому, основною його метою є подолання розриву між сформованими компетенціями молодого фахівця і вимогами професійного середовища.

Система психологічної освіти, що склалася, залишається не готовою до нових вимог, до майбутніх спеціалістів з боку професійної діяльності. У дослідженнях [6; 9; 11] основними проблемними зонами наявної системи підготовки психологів сьогодні є: традиційний, переважно академічний характер навчання на більшості психологічних факультетів; відсутність ряду спеціалізацій, орієнтованих на ті сфери діяльності психолога, де є запит (своєчасне реагування на динамічність соціально-економічних умов сучасного суспільства, яке «потребує від майбутніх психологів професійної підготовки в окремій сфері та здатності гнучко перебудувати свою діяльність до запиту», оскільки система освіти через змістовний обсяг, організаційну інертність не встигає за динамічними соціально-економічними умовами); невідповідність державних стандартів вимогам і викликам сучасності (сучасна система освіти не має чіткої визначеності в соціальній взаємодії як основи конструювання цілісної системи знань студентів, професійно значимих якостей, особистісних утворень, професійної компетентності); відсутність у виші матеріально технічних, кадрових ресурсів для здійснення якісної професійної підготовки студентів; низька насиченість освітнього процесу результатами сучасних вітчизняних і зарубіжних досліджень; наявність загальноакадемічних труднощів: традиційних способів навчання (модернізація освіти визначається не тільки і не стільки обсягом і змістом навчального матеріалу, скільки методом його викладання – освітньою технологією); низький рівень самостійної роботи студентів (стійке збереження репродуктивних технологій навчання, неефективних для розвитку готовності до професійної діяльності у студентів, тоді як динаміка життя потребує від майбутнього спеціаліста розвитку творчих здібностей, прояву ініціативи, креативного мислення, готовності до змін неординарності дій і вчинків, вміння жити в умовах

нестабільності, невизначеності і високого рівня ризику); перевантаженість навчального плану аудиторною роботою; обмеженість використання практико-орієнтованого підходу в професійній підготовці; відсутність сучасного інструментарію і засобів організації навчальної діяльності студентів; невідповідність освітнього процесу принципам Болонської декларації (усвідомленість значущості знань – особистісний смисл, відповідність життєвим цілям – такі знання підвищують мотивацію досягнення успіху навчально-професійної діяльності студента, задовольняють усвідомлену потребу в певній інформації, необхідну йому для самореалізації в майбутній професійній діяльності); потреба в активності студентів, у побудові ними структури знань і значень, ментальна обробка досвіду, самоорганізація пізнання, конструювання нових значень у знанні; неможливість індивідуалізувати процес професійної підготовки студентів; брак використання діагностичних методів проектування й експертизи освітніх технологій і освітнього середовища в цілому – розробка методів, в основі яких лежить рефлексія не тільки змістових, дидактичних, але і психологічних основ їх побудови; відсутність гнучкої системи допуску до професійної діяльності на основі фахового іспиту, інтернатури, післядипломної освіти, супервізії.

Перелік перерахованих проблем сучасної вищої школи не вичерпує всіх труднощів професійної підготовки майбутніх психологів. Проте цей перелік показує необхідність розробки та проектування альтернативних моделей професійної підготовки майбутніх психологів – як шляху до пізнання, «присвоєння» накопиченого людського досвіду, горизонтів професійного й особистісного розвитку, становлення, розвитку професійної компетентності майбутніх спеціалістів.

Основні вимоги до підготовки фахівця в галузі психології включають орієнтацію на соціальну практику і на забезпечення можливості продовжувати свою освіту протягом усієї професійної кар'єри. Для вирішення цих завдань пропонується розробити моделі компетенцій психолога, що забезпечують професійну успішність, розгорнути систему безперервної освіти фахівців, підтримку і розвиток цієї компетентності, проектування альтернативних моделей професійної підготовки майбутніх фахівців. Як пише в своїй статті Н.Н. Нечаєв, «необхідне серйозне коригування змісту базової освіти, що створює основу для реалізації наступних освітніх програм, для визначення конкретних шляхів реформування традиційних форм і методів організації освітнього процесу» [9, с. 6]. Підготовка фахівця повинна стати процесом розвитку особистості, становлення його професійної свідомості [9], особливого способу мислення, що реалізується в компетентності і дозволяє вирішувати специфічні завдання професійної діяльності.

Професійна підготовка майбутнього психолога ґрунтується на принципах традиційної системи підготовки майбутнього психолога, спрямованої на передачу і закріплення будь-яких знань, і характеризується низьким рівнем самостійності, необхідністю засвоїти великий обсяг навчального матеріалу в певні терміни, значними навантаженнями на пам'ять, необхідністю докладання вольових зусиль і відсутністю безпосереднього зв'язку з професійною діяльністю. У традиційній системі професійної підготовки майбутніх психологів домінуюча роль відведена викладачеві, пояснювально-ілюстративному способу організації навчання, заснованого на принципі передачі студентам готових наукових знань. Традиційні освітні концепції досить часто вже не відповідають вимогам нової реальності, не задовольняючи сучасні вимоги, що висовуються до спеціалістів психологічного профілю. Звідси випливає необхідність розробки та використання нових методів і технологій проектування професійної підготовки та розвитку компетенцій, необхідних у професійній діяльності майбутніх психологів, із використанням елементів загальноприйнятих методів навчання.

Технологія проектування в основу освітнього процесу ставить формування практичних навичок професійної діяльності, стимулює інтерес до відповідної теорії і формує у студентів знання і вміння використання сучасного проектного підходу до розв'язання психологічних проблем, орієнтації на досягнення кінцевих результатів із мінімальними витратами часу та коштів. Проектування у професійній підготовці майбутніх психологів – це технологія впорядкування, ресурсного обґрунтування і здійснення проектів, сутністю яких є реалізація нових ідей, які спонукають до руху і розвитку [2].

Технологія проектування полягає в стимулюванні інтересу студентів до певних проблем, вирішення яких передбачає володіння певними знаннями, і через проектну діяльність передбачає вирішення однієї або цілого ряду проблем, окреслює межі практичного застосування отриманих знань – реалізує баланс академічних і практичних цілей із дотриманням відповідного їх співвідношення залежно від етапу професійного навчання майбутніх психологів. В основі методу проектування лежить розвиток критичного мислення, пізнавальних навичок студентів, умінь самостійно конструювати свою професійну компетентність та орієнтуватися в інформаційному просторі. Крім того, він дозволяє викладачеві планувати свою діяльність від цілей першого (загального) рівня, паралельно досягаючи мети другого (приватного) рівня, майбутнім фахівцям – активізуватися й орієнтуватися на самостійне вирішення проблем. У ході організації навчального процесу, під час виконання практичних завдань на основі проектування, студенти

набувають знання, що дозволяють індивідуалізувати навчальний процес і зробити його більш інтенсивним, надаючи їм можливість вибрати свій темп просування до кінцевого результату. Компетенції майбутнього фахівця проявляються і формуються в конкретній навчально-професійній ситуації. Технологія проектування є найбільш очевидним способом формування ключових компетенцій, оскільки він універсальний і ефективний щодо предметного змісту професійної підготовки та відповідає потребам і запитам самих студентів, дозволяє розвивати у студентів велику кількість професійних компетенцій. До проектування альтернативних моделей професійної підготовки майбутніх психологів можна віднести модель конструювання студентом «професійного образу/сценарію» професійного майбутнього студентів і модель психологічного супроводу індивідуальної стратегії оволодіння професійної діяльністю (індивідуальних освітніх траєкторій).

Альтернативні сценарії професійного майбутнього – це вибір одного або декількох можливостей особистості для її успішної реалізації в професійній діяльності [7]. Сценарій – це опис способу майбутнього, що складається з узгоджених, логічно взаємопов'язаних подій і послідовності кроків, що з певною ймовірністю ведуть до прогнозованого кінцевого стану, тобто образу професійного майбутнього [5]. М. Сороос в своїй роботі «Дизайн альтернативних образів майбутнього» виділяє свою ідею: майбутнє можливо проектувати, питання полягає лише в тому, хто стане це робити і з чого вони будуть виходити. Він виділив 5 етапів розробки альтернативних сценаріїв майбутнього: 1) формулювання цілей; 2) аналіз сучасного стану життя, в т. ч. і прогностичних досліджень; 3) формулювання альтернативних сценаріїв майбутнього; 4) оцінка альтернативних сценаріїв майбутнього за різними критеріями (несуперечності, комплексності, можливості відтворення, сумісності з іншими сценаріями); 5) формування стратегії втілення альтернативних сценаріїв у життя і їх оцінювання [2, с. 48].

Проектування альтернативних моделей характеризується як складна багатоступенева діяльність, що складається з трьох послідовних етапів (ступенів), які дозволяють зблизити «розробку майбутніх дій із загальної цілі до точно описаних конкретних дій»:

перший етап – моделювання («створення моделі», тобто розробка цілей професійної підготовки майбутніх психологів);

другий етап – проектування («створення проекту», подальша розробка створеної моделі та доведення її до рівня практичного використання);

третій етап – конструювання («створення конструкції», а саме подальша деталізація створеного проекту, що наближає його до використання в кон-

кретних умовах реальними учасниками освітнього процесу вишу) [2, с. 151–152].

Принципами проектування альтернативних моделей професійної підготовки можна визначити: самоорганізацію; взаємодію освіти і професії; прогнозування студентами свого соціально-професійного майбутнього; вибір стратегії реалізації особистісно-освітніх ресурсів; рефлексію розвитку і саморозвитку [3, с. 55–56].

Засобами проектування професійної діагностики навчально-професійних здібностей студентів є використання розвиваючих психотехнологій, методів проектування альтернативних сценаріїв майбутнього.

Алгоритм проектування альтернативних сценаріїв майбутнього можна представити так [7]:

1. Сформулювати бажаний і очікуваний результат професійного майбутнього, виходячи з цінностей і установок особистості. На цьому етапі особистість формулює мету свого професійного шляху, обирає ту професію, яка становить для неї цінність.

2. Провести аналіз сучасного стану суспільства (щоб професійна мета була досягнута, важливо приділити увагу соціально-економічним і політичним умовам суспільства, оскільки ринок професій постійно змінюється і має ряд затребуваних спеціальностей).

3. Сформулювати основні альтернативні шляхи реалізації мети. На цьому етапі важливо виробити кілька варіантів і шляхів досягнення мети, оскільки студент не завжди з першого разу отримує бажане. Це важливо для того, щоб особистість не змогла вибрати для себе шлях відступу від мети, тобто відхід від своїх проблем, жаль до себе, зниження самооцінки в разі невдачі і т. п.

4. Оцінити сумісність з іншими альтернативними сценаріями. Важливо, щоб всі сценарії відповідали кінцевій меті.

5. Виробити стратегію втілення альтернативних сценаріїв у майбутній професійній діяльності. Цей етап пов'язаний саме з реалізацією альтернативних сценаріїв професійного майбутнього, з можливістю коригування залежно від тих умов, що не залежали від особистості.

Таким чином, проблема проектування альтернативних сценаріїв професійного майбутнього має незакінчений характер, тому що цей феномен мало вивчений і не має своєї конкретної структури.

Щодо психологічного супроводу індивідуальних освітніх траєкторій майбутніх психологів, то прогнозований результат можна визначити так: набуття студентами індивідуально орієнтованої (особистісно значущої) компетентності. Психологічний супровід виконує такі функції: організаційно-методичну – розробку проекту прогнозування індивідуально-орієнтованих освітніх моду-

лів і підготовку необхідних навчально-методичних матеріалів; діагностичну – підбір і розробку діагностичного інструментарію готовності студентів до самоосвіти і саморозвитку в сьогоденні і майбутньому (врахування трендів в освіті); технологічну – психологічну та професіографічну просвіту, розробку освітніх форсайт-проектів, проектування альтернативних сценаріїв професійного майбутнього; прогностичну – проектування свого професійно-освітнього майбутнього і вибору найбільш оптимального його варіанту на основі своїх індивідуальних можливостей і соціально-економічних умов; рефлексивно-оціночну – аналіз навчально-професійних досягнень, оцінку ступеня реальності проектів «Моє професійне майбутнє», корекцію індивідуальних освітніх траєкторій, розробку стратегії професійного саморозвитку.

Ефективними формами психологічного супроводу індивідуальних траєкторій студентів в освітньому процесі можуть бути навігаційні засоби. У публікаціях А.С. Гаязова представлені навігатори навчального процесу, відповідні індивідуальній траєкторії освіти, де навігатор навчального процесу трактується як своєрідна наочна матриця індивідуального освітнього простору, в якій за допомогою знаків, символів, аббревіатури зазначається ступінь сходження студента до результату (продукту освіти). Завдяки наочності навігатора навчається легко визначити своє місцезнаходження, перспективу, сформулювати найближчі завдання й орієнтири [1]. До засобів навігації належать навігатор і кейс самооцінювання індивідуальних освітніх досягнень, що дозволяє майбутнім психологам бачити траєкторію засвоєння компетенцій, передбачених освітнім і професійним стандартом, і мати путівник (дорожню карту) для вивчення дисциплін загальноосвітнього, природничо-наукового, загальнопрофесійного і професійного циклів. Крім того, кейс може використовуватися у здійсненні вхідного контролю за допомогою самооцінювання, потім кожне півріччя – для освоєння компетенцій внаслідок вивчення дисциплін, для проходження навчальної та виробничої практики, а також для захисту випускної кваліфікаційної роботи. Реалізація індивідуальних освітніх траєкторій передбачає вибір форм безперервної освіти в різних освітніх організаціях.

До значущих умов проектування цих траєкторій можна віднести: усвідомлення значущості побудови індивідуальної освітньої траєкторії як одного зі способів подолання конфліктуючих ситуацій професійного самовизначення; формування проектної компетенції, необхідної для побудови індивідуальної траєкторії саморозвитку та самоосвіти; здійснення психолого-педагогічного супроводу професійного розвитку й інформаційної підтримки реалізації індивідуальної освітньої

траєкторії; рефлексію освітнього маршруту і його своєчасну корекцію [8].

Завдяки реалізації альтернативних моделей професійної підготовки майбутніх психологів можуть формуватися такі найбільш важливі компетенції [3; 6]: здатність і готовність до змін як основи конструювання власної професійної компетентності; розуміння сутності та соціальної значущості своєї майбутньої професії; здійснення пошуку професійної інформації, необхідної для проектування свого освітнього маршруту; самостійне проектування траєкторії особистісного і професійного розвитку, самоосвіти; вибору відповідних стратегій поведінки в майбутньому професійному середовищі; соціально-професійна мобільність у змінюваному професійному суспільстві.

Висновки. Таким чином, проектування альтернативних моделей професійної підготовки розуміється як особлива форма інтелектуальної діяльності, спрямована на здійснення цілепокладання, усвідомлення особистісних ресурсів студентів для досягнення цілей професійного майбутнього, знаходження шляхів накопичення та відновлення ресурсів, конструювання образу бажаного майбутнього відповідно до певних часових вимірів. До альтернативних моделей професійної підготовки можна віднести психологічний супровід індивідуальних освітніх траєкторій майбутніх психологів і проектування образу/сценарію професійного майбутнього.

Література:

1. Гаязов А.С. Индивидуальные образовательные траектории и индивидуальный образовательный маршрут. URL: <http://tec1.ru/2015/09/09/iotiom/>.
2. Доница А.Д., Доница Д.Д., Морозов Р.Н. Аутентичное социальное проектирование. Современные наукоемкие технологии. 2011. № 1. С. 48–49.
3. Зеер Э.Ф., Попова О.С. Психологическое сопровождение индивидуальных образова-

тельных траекторий обучающихся в профессиональной школе. Образование и наука. 2015. № 1 (4). С. 88–99. DOI: 10.17853/1994-5639-2015-4-88-99.

4. Зеер Э.Ф. Психология прогнозирования профессионального будущего личности. Личность в профессионально-образовательном пространстве: материалы XIII Всероссийской научно-практической конференции, 21 ноября 2014 г., г. Екатеринбург / Рос. гос. проф.-пед. ун-т. Екатеринбург, 2014. С. 49–59.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. Высшее образование сегодня. 2003. № 5. С. 34–42.
6. Кринчик Е.П. К вопросу об активных формах обучения в профессиональной подготовке психологов. URL: http://flogiston.ru/articles/labour/krinchik_msu_podgotovka.
7. Леонтьев Д.А., Шелобанова Е.В. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего. Вопросы психологии. 2001. № 1. С. 57–65.
8. Ломакина Т.Ю. Концептуальные основы формирования образовательной траектории в системе непрерывного образования. Наука и профессиональное образование: колл. монография / под ред. И.П. Смирнова, Е.В. Ткаченко, С.Н. Чистяковой. М., 2013. С. 248–256.
9. Нечаев Н.Н. Профессиональное сознание как центральная проблема психологии и педагогики высшей школы. Новые методы и средства обучения. № 1 (5). М.: Знание, 1988. С. 3–37.
10. Самарская Р.С. Компетентностно-ориентированный подход к образованию. URL: <http://text.alledu.ru/index/368>.
11. Чиркова Т.И., Чеботарева С.В. Развитие профессиональной компетентности студентов в период профессиональной подготовки: монография. Н. Новгород ННГАСУ, 2010. 171 с.

Перегончук Н. В. Проектирование альтернативных моделей профессиональной подготовки будущих психологов

В статье рассмотрена проблема проектирования альтернативных моделей профессиональной подготовки будущих психологов. Охарактеризованы альтернативные модели профессиональной подготовки: психологическое сопровождение индивидуальных образовательных траекторий студентов и проектирование профессионального образа будущего образа. Определено психологическое сопровождение индивидуальных образовательных траекторий как осознанный и ответственный выбор будущим психологом собственного маршрута профессионального роста в соответствии с имеющимися у него ресурсами внешними (образовательными организациями) и внутренними (личностным потенциалом, ценностями, установками и смыслами жизнедеятельности).

Ключевые слова: будущие психологи, профессиональная подготовка, альтернативные модели профессиональной подготовки, индивидуальные образовательные траектории, проектирование профессионального будущего.

Perehonchuk N. V. Designing alternative models for professional preparation for future psychologists

The article deals with the problem of designing alternative models of future psychologists' professional training. Alternative models of vocational training are characterized: psychological support of individual educational trajectories of students and designing professional image of the future image. The psychological support of individual educational trajectories is defined as the conscious and responsible choice of the future psychologist of his own route of professional growth in accordance with available external resources (educational organizations) and internal (personal potential, values, settings and meanings of life).

Key words: *future psychologists, professional training, alternative models of professional training, individual educational trajectories, designing of a professional future.*